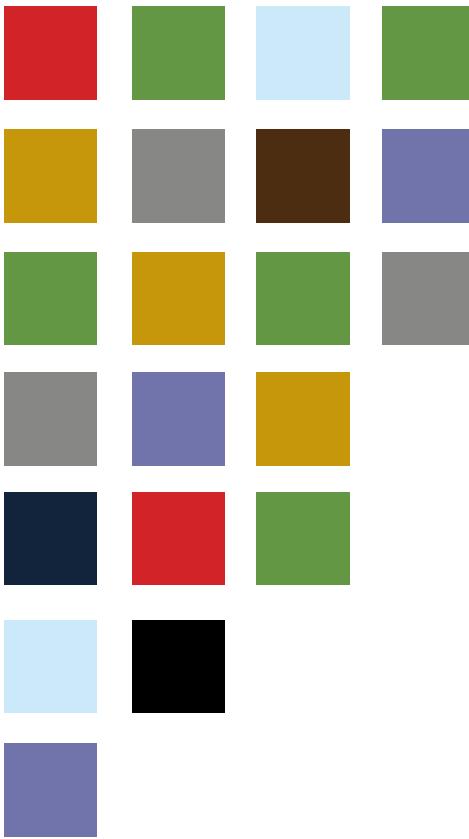

GOD. XLVIII.
2016.

OBAVIJEŠTI

HRVATSKO ARHEOLOŠKOG DRUŠTVA

UDK 902/904
ISSN 0352-177X

OBAVIJEŠTI HRVATSKOG ARHEOLOŠKOG DRUŠTVA ■ GOD. XLVIII. 2016.

GOD. XLVIII.
2016.

OBAVIJEŠTI
HRVATSKOG ARHEOLOŠKOG DRUŠTVA

OBAVIJEŠTI

HRVATSKOG ARHEOLOŠKOG DRUŠTVA

OBAVIJESTI HRVATSKOG ARHEOLOŠKOG DRUŠTVA
God. XLVIII., 2016.

UDK: 902/904
ISSN: 0352-177X

NAKLADNIK
Hrvatsko arheološko društvo

ZA NAKLADNIKA
Jacqueline Balen

NAKLADNIČKO VIJEĆE
Sanja Ivčević (Split), Iva Kaić (Zagreb), Tatjana Kolak
(Gospic), Ondina Krnjak (Pula), Daria Ložnjak Dizdar
(Zagreb)

UREDNIK
Domagoj Tončinić (Zagreb)

UREDNIŠTVO
Jacqueline Balen, Hrvoje Potrebica, Jana Škrugulja

OBLIKOVANJE I PRIPREMA ZA TISAK
Srećko Škrinjarić

TISAK
Tiskara Zelina d.o.o.

NAKLADA
300 primjeraka

Zagreb, 2016.

OBAVIJESTI
HRVATSKOG ARHEOLOŠKOG DRUŠTVA

www.hrvatskoarheoloskodrustvo.hr

Obavijest o članarinama

Članarina za redovite i pridružene članove iznosi 200 kn, 250 kn za inozemne članove te 100 kn za članove pripravnike i umirovljenike.

Članarina se može uplatiti na žiro račun Hrvatskog arheološkog Društva:

IBAN HR 3023600001101512624 (općom uplatnicom ili putem Internet bankarstva) uz napomenu da se pod poziv na broj upiše članski broj koji se nalazi na članskoj iskaznici, a pod model: 06.

Za sva pitanja može se obratiti na službenu e-mail adresu:
hrvatsko.arheolosko.drustvo@zg.t-com.hr.

Nakon uplate članarine za tekuću 2016. godinu, do staviti će se naljepnica za člansku iskaznicu. Također, obavještavamo sve koji su zagubili člansku iskaznicu da o tome obavijeste Društvo, kako bi im se mogla izraditi nova iskaznica.

Riječ uredništva

7

METODOLOGIJA

Mirjana Sanader, Domagoj Tončinić
Mali pojmovnik ranokršćanske arheologije

9

REKOGNOSCIRANJE I ISKOPAVANJE

Klara Buršić-Matičić, Robert Matijašić
Projekt RAT-ROPH i arheološko istraživanje u Vrsaru 2014. i 2015. god.

17

OCJENE I PRIKAZI

Mirjana Sanader
Rajna Šošić Klindžić: Uvod u teorijsku arheologiju – stvaraoci i pravci u 20. stoljeću
 FF press, Zagreb, 2016.

27

ZNANSTVENI SKUPOVNI

Mirna Vukov
International Conference on Roman Brick and Tile. Past, present and future of the study of Roman ceramic building materials, Ghent (Belgium), December 03rd - 06th 2015

30

Mirjana Sanader
3rd International Conference on the Roman Danubian Provinces. Society and Economy, Vienna – Austria, November 11th - 13th 2015

34

Jelena Jovanović
1. okrugli stol u okviru bilateralnog hrvatsko-srpskog istraživačkog projekta „Spomenici VII. legije u Dalmaciji i Meziji“, Arheološki muzej u Splitu, 28. lipnja 2016.

37

Mirna Vukov, Domagoj Tončinić
23rd International Limes Congress, Ingolstadt (Deutschland), September 12th - 23rd 2015

41

VARIA

Ivana Ozanić Roguljić, T. Tomašković
Druženje u dječjem domu "A. Ć Matoš"

46

PERSONALIJA

Sveučilište u Zadru u 2015. godini
Sveučilište u Zagrebu u 2015. godini

52

56

IN MEMORIAM

Darko Periša
Radoslav Dodig (1954. – 2016.)

60

Poštovane kolegice i kolege,

dragi članovi Hrvatskog arheološkog društva, pred nama je još jedan broj *Obavijesti*, s kojima naše Društvo nastavlja započetu praksu informiranja svojih članova i praćenja stručnog i znanstvenog rada na polju arheologije.

Članovi društva ove su godine primili šesnaest po redu Newsletter HAD-a, čime je gotovo dosegnut mjesecni ritam slanja. Vjerujemo da je to suvremena i primjerena dinamika distribucija informacija koju ćemo nastojati pratiti i u narednom razdoblju. Uz to se tekuće informacije i dalje redovito ažuriraju i na web-stranici Hrvatskog arheološkog društva (<http://www.hrvatskoarheoloskodrustvo.hr/>).

Na stranici Academia.edu, Hrvatsko arheološko društvo HAD zastupljeno je s 19 izdanja i 3 Obavijesti HAD-a te drugima digitalnim ili digitaliziranim publikacijama arheološkom tematikom i vezanima uz rad i aktivnosti Društva. U budućnosti ćemo nastojati da se naš profil na stranici Academia.edu kronološki popunjava s novim aktivnostima Društva, ali da istovremeno raste i „unazad“ s digitalizacijom starih izdanja Društva.

U ovom broju *Obavijesti* metodološke teme vezane uz terenski rad i dokumentaciju zamijenjen je mali, ali vjerujemo potrebni, novi pokušaj obnove rada na arheološkoj terminologiji. Slijedi izvještaj

o radu i prikaz rezultata istraživanja na jednom od arheoloških projekata koje finansira Hrvatska zadržala za znanost. Nakon dužeg vremena ponovno smo u prilogi aktualizirati i rubriku Ocjene i prikazi, a obzirom na hvalevrijedan broj objavljenih arheoloških naslova u ovoj godini za nadati se je da ćemo tu rubriku objaviti i u idućim *Obavijestima*. Slijede prikazi triju međunarodnih znanstvenih skupova, dijelom s velikom zatupljenosti hrvatskih arheologa i tema, te jednog bilateralnog okruglog stola. U rubrici *Varia* nastavljamo pratiti rada naših kolega s djecom, možda budućim arheolozima, ali sigurno naraštajem koji će na vrijeme naučiti prepoznati i cijeniti svoju prošlost i baštinu. U rubrici *Personalia* donosimo popis svih koji su u prošloj godini na Sveučilištu u Zadru i Sveučilištu u Zagrebu stekli titule sveučilišnog prvostupnika (univ. bacc. archeol.), diplomiranog arheologa (dipl. archeo.), magistra arheologije (mag. archeol.), doktora znanosti (dr. sc.) ili su promaknuti u viša zvanja. *Obavijesti* zaključujemo sjećanjem na pokojnog kolegu i prijatelja.

Pozivamo sve članove da svojim prilozima sudjeluju u stvaranju svoga časopisa i da na taj način pomažu namjeru Društva da naše članove informira o dinamici zbivanja ne samo u hrvatskoj arheologiji.

Mali pojmovnik ranokršćanske arheologije

Mirjana Sanader
Domagoj Tončinić

Stručni rad
Professional paper
UDK / UDC 001.4:904"652"
Primljen: 8. 5. 2016.
Prihvaćeno: 17. 7. 2016.

Odsjek za arheologiju
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3
HR – 10000 Zagreb
msanader@fzg.hr
dtoncini@fzg.hr

Tijekom prvih stotinu godina svog znanstvenog razvoja, u 18. i 19. stoljeću, ranokršćanska je arheologija, gotovo isključivo, bila predmetom interesa teologije i vrlo uskog kruga istraživača. No, zahvaljujući velikom broju senzacionalnih nalaza, (rimске katakombe, sjevernoafričke i maloazijske crkve, salonitanska groblja i bazilike – da spomenemo uistinu samo najslavnije), s vremenom je poraslo ne samo zanimanje znanstvene zajednice za ranokršćansku umjetnost, nego i zanimanje šire javnosti. Danas je ranokršćanska arheologija znanstvena grana koja se na hrvatskim humanističkim fakultetima proučava i predaje u okviru antičke arheologije. To je posve razumljivo i logično, već i zato što je rano kršćanstvo obilježilo posljednja stoljeća antike.

U uglednim leksikonima koji su objavljeni na hrvatskom jeziku mogu se pronaći i određeni pojmovi i natuknica iz ranokršćanske arheologije. Isto tako, tijekom dugogodišnjeg djelovanja više

stručnjaka u okviru znanstvene i nastavne djelatnosti na predmetu Ranokršćanska arheologija, objavljeni su važni, nezaobilazni radovi. Svi su ti naporci, među ostalim, ukazali i na potrebu za usklađivanjem strukovnog ranokršćanskog nazivlja. Tragom te potrebe, svojevremeno smo počeli sakupljati i bilježiti najčešće korištene pojmove, pa je s vremenom nastao ovaj mali pojmovnik ranokršćanske arheologije. Premda je obuhvatio niz ključnih ranokršćanskih natuknica iz područja arhitekture, ikonografije, literature i liturgije, pojmovnik nije, i ne može predstavljati, završeno djelo. Zato je svrha njegove objave dvostruka. S jedne bi strane ona trebala pomoći boljem razumijevanju pojmovnikom obuhvaćenih specifičnih ranokršćanskih termina, a s druge trasirati put prema jednom budućem sveobuhvatnom pojmovniku antičke arheologije.

Acta Martyrum – ranokršćanski životopisi mučenika; izvješća mjerodavnih crkvenih tijela o mučenjima svetaca.

Abakul – kockica mozaika.

Abakus – u početku ploča stola, kasnije pravokutna ili kvadratna ploča kapitela.

Abaton – sveto mjesto kojem mogu pristupiti samo određene osobe; najsvetiće mjesto; prostor oltara u pravoslavnoj crkvi.

Acta Sanctorum – kritičke objave legendi iz života svetaca.

Adorant – štovatelj nekog božanstva.

Ad sanctos – privilegirano mjesto ukopa u blizini grobova mučenika.

Agape – večera ranokršćanskih zajednica kao znak bratske ljubavi i uspomena na Posljednju večeru.

Agora – prostor za javno okupljanje.

Alikula – okovratnik s kapuljačom, karakterističan za Konstantinovo doba.

Akropodij – postolje kipa.

Akantus – sredozemna biljka čiji se listovi stilizirano prikazuju na korintskim i kompozitnim kapitelima.

Akolit – niži ranokršćanski službenik zadužen za pomoći svećeniku u liturgiji.

Akrognaios – kutni kamen zgrade.

Akroterij – vanjski ukras zabata na hramu, grobnom reljefu i poklopциma sarkofaga.

Alabaster – vrsta finog, mikrokristalnog mineralnog gipsa.

Alba – bijela haljina novokrštenih; u katoličkoj liturgiji dugačka bijela svećenička haljina.

Album – gipsana ploča s natpisom.

Alveus – žlijeb stupa ili pilastra.

Ambitus – prostor oko bazilike omeden zidom.

Ambon – poviseno mjesto za čitanje u crkvi; u slučaju dvaju ambona u jednoj crkvi, jedan služi za čitanje poslanica, a drugi za čitanje evanđelja.

Ambulatorij – hodnik, prolaz oko oltara.

Amen – biblijski usklik koji se izgovara kao potvrda izrečenom.

Amoreti – goli krilati dječačići.

Amfiprostil – hram s antama koji na prednjoj i stražnjoj strani ima stupove.

Anastaza – uskrsnuće; ime za centralnu građevinu podignutu povije Kristova groba u Jeruzalemu.

Anatema – isključivanje nekoga ili nečega iz vjerske zajednice.

Anatiroza – naročita obrada kamenih blokova u svrhu boljeg prianjanja.

Anatikula – šarka od vrata.

Anchora cruciformis – sidro s horizontalnim dodatkom zbog kojeg poprima oblik križa.

Antropomorfan – s ljudskim obilježjima.

Ante – produženi zidovi cele hrama, in antis znači da se između anta nalaze stupovi.

Antefiks – ukras na rubu krova antičke zgrade (antefix).

Antemion – arhitektonski friz s palmetama i cvjetom lotosa.

Antependij – pomični ukras oltarnih stranica (antependium).

Anteris – piloni na vanjskom zidu.

Antetemplum – predvorje

Antemion – friz od palminih grančica i cvjetova lotosa (anthemion).

Apoditerij – svlačionica u antičkim kupkama.

Apokalipsa – Otkrivenje; Ivanovo Otkrivenje.

Apologeti – ranokršćanski pisci, branitelji vjere.

Apokrifi – religiozni tekstovi koje ne priznaju kršćanske crkve.

Apostat – otpadnik od vjere.

Apostol – jedan od dvanaestorice Isusovih učenika; po vlastitoj tvrdnji apostol je bio i Pavao; kasnije i kršćanski vjetrovjesnik.

Apostolski oci – ranokršćanski pisci koji su poznavali apostole.

Apsida – polukružni prostor nasuprot ulazu natkriven polukupolom, u ranokršćanskim crkvama i prostor za svećenstvo.

Arhajski – pojam koji označava antičku epohu prije klasičnog doba (700. – 480. pr. Krista).

Area – razgraničene površine; izraz se koristi i u kontekstu nekropolja.

Arhiđakon – u ranokršćanskim zajednicama prvi od đakona.

Arijanstvo – učenje po kojem Sin nije istobitan s Ocem, nazvano po Ariju, aleksandrijskom svećeniku.

Arhitrap – horizontalna greda na stupovima koja nosi gornji dio građevine.

Arhivolt – vanjski, ukraseni dio luka.

Arkada – lukovi na stupovima ili pilastrima kroz koje se može prolaziti.

Arkosolij – niša s lukom za ukop, uglavnom u katakombara.

Arkus – luk

Askeza – ovladavanje tjelesnim i duševnim porivima i nagonima s ciljem moralnog usavršavanja.

Atrij – otvoreno dvorište rimske kuće, u ranoj Crkvi dvorište omeđeno stupovima za okupljanje i boravak katekumena.

Atika – niska stjenka iznad pročelja ili glavnog vijenca.

Aula – može označavati kako atrij crkve, tako i srednji crkveni brod ali i cijelu crkvu.

Aurilegij – riznica

Baldahin – razapeta tkanina ili kameni svod nad važnim mjestom.

Balustrada – ograda od stupića.

Baptisterij – krstionica

Bazilika – prvotno javna građevina, a u kršćanstvu temeljni tip crkvene gradevine.

Bazilika diskoperta – bazilika bez krova nad srednjom ladom.

Bazilika gemina – dvojna crkva.

Bema – poviseni oltarni prostor; istaknuti prostor u središtu ranokršćanskih sirijskih crkava.

Bestijarij – zbirka prikaza različitih životinja i fantastičnih bića.

Biblija – sveta knjiga, izvor vjere.

Biblijska arheologija – znanost koja proučava materijalnu ostavštinu lokaliteta koji se spominju u Bibliji.

Bifora – vrata ili prozor podijeljen stupićem na dva dijela.

Biskup – visoki crkveni dužnosnik koji upravlja jednom crkvenom pokrajnjom tj. biskupijom.

Brod – pravokutni, izduženi prostor crkve.

Cela – kulturni prostor antičkoga hrama, kulturni prostor ranokršćanske grobnice.

Cela trihora – memorijalna kapela u obliku troline djeteline.

Cemeterij – groblje

Cemeterijalna cela – kulturni prostor nad zemljom, nad ranokršćanskim grobnom komorom.

Cemeterijalna crkva – crkva na groblju, podignuta uglavnom u znak sjećanja na mučenike.

Ciborij – građevinski, uglavnom kameni element oltarnog prostora koji se sastoji od četiri stupa s piramidalnim pokrovom. Mogao je imati okrugli, pravokutni ili poligonalni tlocrt.

Cinklura – zidana ograda oko groblja ili crkvenog dvorišta.

Crkva – određena vjerska zajednica; vjerska građevina.

Časoslov – službena katolička knjiga s molitvenim tekstovima poredanim po satima i danima.

Dalmatika – skupocjeni, izvezeni odjevni predmet s rukavima; liturgijsko ruho.

Deambulatorij – polukružni hodnik u apsidi crkve, s jedne strane omeđen stupovima.

Didahe – ranokršćanski spis s uputama i pravilima Crkve.

Diptih – preklopne pločice za pisanje s unutrašnje strane premazane voskom; dvodijelna oltarna slika

Dogma – od autoriteta proglašene vjerska istina, stoga nepromjenjiva i obvezna.

Doctor Ecclesiae – počasni naziv za katoličke autore čije djelo pouzdano slijedi crkveni nauk.

Doktrina – određeno učenje.

Domus ecclesiae – kuća crkva; kuća u kojoj su rani kršćani vršili liturgijske obrede.

Domus aeterna – antički pojам za grob; vječno počivalište.

Dormitorij – spavaonica u samostanu.

Dakon/dakonika – ranokršćanski pomoćnik/pomoćnica u Crkvi.

Dakonik – jedna ili više prostorija u blizini oltara (uglavnom na njegovoj južnoj strani) za držanje liturgijskih predmeta.

Edikula – arhitektonski ukras u obliku antičkog hrama; u ranom kršćanstvu i mala grobna kapela.

Editon – najsvetiji prostor u hramu; kasnije prostor oko oltara samo za svećenstvo.

Eforija – služba nadzora nad klasičnim i bizantinskim starinama.

Ehinus – polukružni arhitektonski element dorskog kapitela smješten ispod abakusa.

Eiletarij – svitak s liturgijskim tekstovima.

Eklezija – crkva kao građevina i Crkva kao organizacija.

Empora – prostor nad bočnim brodovima, galerija.

Enkainion – mramorni spremnik sa srebrnim relikvijarem u prostoru oltara bazilike.

Enkomij – hvalospjev

Eksedra – najprije polukružna otvorena prostorija, pa apsida, a kasnije i naziv za druge polukružne prostorije.

Epitaf – natpis na nadgrobnom spomeniku.

Epitoma – izvadak iz duljeg teksta; sažetak.

Eremit – kršćanski monah koji živi samotno posvećen askezi i kontemplaciji.

Eseni – židovska vjerska sekta koja se držala strogih propisa.

Estrih – žbuka

Euharistija – središnji obred u misnom slavlju.

Evangelje – starogrčka riječ za dobru vijest; četiri knjige evanđelja po Matiji, Marku, Luki i Ivanu iz Novog Zavjeta.

Extra muros – naziv za, do 7. st., uobičajene pokope izvan gradskih zidina.

Farizej – pripadnik židovske vjerske struje i narodni vođa.

Filistejci – nesemitski palestinski narod.

Fosor – poduzetnik koji se bavio kopanjem hodnika i grobova u katakombama

Forma grob – u podu katakombe iskopan grob

Freska – zidna slikarska tehnika u kojoj se trajnost slike postiže upotrebom svježeg premaza zida i boja toplijih u vodi

Friz – pravokutna, dugačka ploha ukrašena slikama ili reljeffom.

Gnosticizam – kasnoantička sekta koja je zastupala radikalni dualizam, nepomirljivu opreku između duha i materije.

Gnoza – u ranom kršćanstvu stupanj vjere u otajstvo spasenja temeljen na intuitivnim, religioznim spoznajama.

Hagiografija – svetački životopis.

Hereza – vjersko učenje oprečno pravovjerju.

Helenizam – antičko razdoblje između smrti Aleksandra Velikoga i rimske carske doba (323. – 30. g. pr. Krista).

Hermo kriofor – prikaz božanstva Herma koji na ramenima nosi ovnu za kojeg se smatra da je ikonografski uzor Dobrog pastira u kršćanskoj umjetnosti.

Hidrija – posuda za vodu.

Hipogej – podzemna grobnica za više ljudi.

Hiton – dugački odjevni predmet.

Hlamida – kratki ogrtac pričvršćen na ramenu.

Horror vacui – umjetničko nastojanje da se ispunje svaka slobodna površina.

Incineracija – vrsta pogreba pri kojem se tijelo po kojniku spaljuje nakon čega se njegov pepeo polaže u urnu.

Ikonografija – poznavanje prikazivanja iste teme na prepoznatljiv način po atributima, simbolima i amblemima.

Ikonodulija – štovanje svetih slika.

Ikonoklazam – radikalno protivljenje štovanju svetih slika.

Inkrustacija – slikarski način koji oponaša mramor ili neki drugi skupocjeni materijal.

Inhumacija – vrsta pokopa pri kojem se tijelo po kojniku polaže u grob.

Initiacija – uvođenje novog člana u religijsku zajednicu.

Interkolumnij – razmak između dva stupa.

Judeokršćani – rani kršćani židovskoga porijekla.

Kationica – kultna rupičasta posuda u kojoj gorii mirisno kadivo kao što je tamjan ili mira.

Kaldarij – prostorija u antičkim kupkama s toplim zrakom.

Kandelabar – svijećnjak

Kanelira – okomito ukrasno udubljenje na stupu ili pilastru.

Kancel – pregrada u ranokršćanskim crkvama od drva ili kamena, smještena između svetišta i lade. Sastoje se od stupića povezanih izrezbarenim pločama.

Kanon – popis spisa koji su označeni kao norma vjere.

Kantar – posuda za piće s velikim, savijenim ručkama i visokim postoljem; u atriju ranokršćanske crkve bazen s vodom za obredno pranje.

Kapela – manji liturgijski objekt, samostalan ili u sklopu veće građevine.

Kapitel – gornji završetak stupa.

Katakomba – podzemno ranokršćansko ili židovsko groblje u kojem su grobna mjesta smještena unutar hodnika.

Katedra – prijestolju slična stolica za crkvene predvodnike.

Katekumen – kandidat za obred krštenja.

Katolikon – glavna samostanska crkva.

Kenotaf – prazni grob podignut radi sjećanja.

Kionisk – mali stup.

Klavus – vertikalne ukrasne pruge na predjelu ramena tunike.

Kler – crkveni službenici.

Kleristorij – prostor za izgradnju prozora uzdignut iznad krovova bočnih brodova.

Klaustar – unutrašnje samostansko dvorište bez krovista uglavnom s kolonadama.

Klipej – okrugli medaljon s portretom.

Kodeks – u obliku knjige uvezani antički ili srednjovjekovni rukopisi.

Kolumbarij – antička građevina čiji su unutrašnji zidovi imali redove malih niša za smještaj urni.

Kolonada – stupovlje, hodnik omeđen stupovima.

Koncil – skup visokih crkvenih predstavnika radi rješavanja doktrinarnih pitanja.

Konfesija – pretprostor ispod oltara groba mučenika koji se mogao vidjeti kroz prozoričić.

Konha – apsida nadsvodena školjkastim lukom.

Konsignatorij – prostor za krizmanike.

Kontrafor – potporanij

Konzola – podgrednjak

Krater – veća posuda za miješanje vode i vina.

Kripta – podzemni prostor ispod sakralne građevine.

Kristov monogram – simbol načinjen od početnih slova Kristova imena, X (chi) i P (rho).

Kubikul – grobna komora u katakombama kvadratnog ili poligonalnog tlocrta.

Kupola – polukružni svod objekta. Kupola je uglavnom naslonjena na tambur, a ovaj na trompe ili pandative.

Labarum – bojni znak koji od Konstantina prikazuje Kristov monogram unutar lоворовог vijenca.

Larnaks – urna u obliku sarkofaga za čuvanje kostiju preminuloga.

Lektor – u ranom kršćanstvu služba čitača.

Lezena – okomita, ravna zidna istaka bez baze i kapitela.

Libacijia – žrtva ljevanica.

Liber Pontificalis – imenik rimskih Papa s njihovim graditeljskim poduhvatima.

Ligatura – spajanje dvaju slova u jedan znak.

Liturgija – bogoslužje

Lokul – grobno mjesto, uglavnom za jednog pojedincu, unutar hodnika katakombe.

Logos – kod kršćana otjelovljena riječ Božja u osobi Isusa Krista.

Manastir – ranokršćanska zajednička nastamba za monake i monahinje.

Maniheizam – dualistička soteriološka religija koju je u 3. st. utemeljio Mani.

Marcionizam – heterodoksno dualističko učenje koje je u 2. st. utemeljio Marcion.

Maroniti – ranokršćanska crkvena zajednica nazvana po monahu Maronu utemeljenoj sredinom 5. st.

Martirologij – knjiga s imenima mučenika po kalendarском redu.

Martirij – mučeništvo ali i grobna crkva kršćanskog mučenika.

Mauzolej – nadzemna grobnica.

Memorijalna cela – podzemna grobnica podignuta u znak sjećanja na jednog (rijetko i više) mučenika.

Menora – sedmokraki židovski svjećnjak, simbol židovstva.

Menza – stolni oltar nad grobom mučenika.

Metropolija – crkvena pokrajina koja obuhvaća nekoliko biskupija.

Milanski edikt – proglašenje kojim su carevi Licinije i Konstantin 313. god. izjednacili kršćanstvo s drugim religijama u Rimskom Carstvu.

Mirakul – opis čudotvornih djela svetaca.

Monofizitizam – krivovjerje monaha Eutiha iz sredine 5. st. koje zastupa isključivo postojanje Krista ve božanske naravi.

Monoteizam – učenje koje zastupa postojanje samo jednog Boga.

Montanisti – sljedbenici krivovjernog učenja svećenika Montana iz 2. st.

Mučenik – osoba u ranom kršćanstvu koja je dala život za vjeru.

Naos – središnji brod u crkvi.

Narteks – zatvoreni ulazni prostor pred ranokršćanskim ili bizantinskom crkvom.

Nestorijanizam – učenje patrijarha Nestora iz 5. st. po kojem su u Kristu dvije osobe, ljudska i božanska.

Nimbus – istaknuti svjetlosni krug, trokut ili četverokut oko glave božanskih ili svetih osoba.

Niša – vanjsko ili unutarnje, polukružno i pravokutno udubljenje u zidu.

Novacijanizam – ranokršćansko učenje Novacijana iz 3. st. koje je zastupalo nepopustljivost prema griešnicima.

Oltar – žrtvenik, mjesto za žrtveni obred; u ranom kršćanstvu oltar je stol; od 5. st. u podu pod oltarom ili neposredno ispod menze se čuvaju i moći. U 6. st. se pojavljuje i pomicna oltarna ploča koja se rabi izvan crkve.

Oltarna pregrada – drvena, kamena ili metalna ograda koja dijeli prezbiterij od prostora za laike.

Orant/ica – molitelj/ica s uzdignutim rukama.

Oratorij – manji liturgijski objekt, samostalan ili u sklopu veće građevine.

Ortostat – kameni blokovi donjeg dijela zida.

Ostijarij – u ranom kršćanstvu služba vratara.

Pasija – opis jednog mučeništva.

Pandantiv – konstrukcijski trokutasto-sferični element, kutni nosač kupole. Passio altera – drugi opis nekog mučeništva.

Pastoforija – crkveni prostori lijevo (dakonik) i desno (protezis) od oltara.

Paviment – pod od mozaika ili kamenih ploča.

Pergola – prolaz omeđen stupovima bez krova.

Pilastar – okomita zidna istaka (uglavnom pravokutna) s podnožjem i kapitelom.

Pilon – potporni stup.

Plutej – ploča oltarne pregrade.

Prosehuha – židovsko religiozno i društveno okupljašte, sinagoga, potječe iz 6. st. pr. Krista.

Poganin – u ranom kršćanstvu pripadnik neke politeističke religije.

Politeizam – mnogoboštvo

Portal – glavna, uglavnom ukrašena, vrata.

Portik – stupovima omeđen ulazni prostor.

Pracrka – ranokršćanska crkva do kraja 1. st. kada ni nauk ni ustroj još nisu bili utvrđeni.

Prezbiter – na početku predvodnik crkvene zajednice, a od 2. st. svećenik i pomoćnik biskupa.

Prezbiterij – sakralni prostor s oltarom.

Propylon – arhitektonski naglašen ulaz u preprostor kršćanske bazilike.

Proskineza – iskaz štovanja nekom božanstvu ili osobi kroz osobito držanje tijela.

Purgatorij – čistilište, prema katoličkom vjerovanju mjesto onih duša na putu prema raju koje se još nisu potpuno osloboidle grijeha.

Relikvijar – spremnik u kojem se čuvaju predmeti vezani uz nekog mučenika.

Sakristija – crkveni prostor u kojem se čuvaju liturgijski predmeti.

Sarkofag – kameni sanduk u koji su se pokapali umrli.

Scheda – list pergamenta (ili papirusa); pri čemu je više listova moglo biti spojeno u svitak.

Schola cantorum – u ranokršćanskim crkvama ograđeni prostor za pjevački zbor.

Septum – pregrada

Sepulhrij – prostor u oltaru za čuvanje relikvije.

Septuaginta – najstariji prijevod židovske Biblije na grčki jezik.

Servitium luminum – ranokršćanska služba koja je vodila brigu o crkvenoj rasvjeti.

Shizma – raskol

Sinagoga – prosehuha; židovsko religiozno i društveno okupljašte; potječe iz 6. st. pr. Krista.

Sinkretizam – povezivanje različitih religijskih oblika.

Sinoptička evanđelja – tri sadržajno slična evanđelja (Matejevo, Markovo i Lukino).

Skriptorij – samostanska radionica za prepisivanje i iluminaciju rukopisa.

Spolija – u gradnji novog objekta korišteni dio drugog, starijeg objekta.

Sinoda – skup više predstavnika crkve.

Stipadij – polukružna klupa uz zid apside.

Stipes – nosači menze.

Stilobat – najgornji dio postolja antičkog hrama ili bazilike.

Sub divo – na otvorenom, vani.

Subselsija – polukružna klupa za svećenike smještene uza zid apside.

Substrukcija – podgradnja, temelji.

Tabernakul – pokrov za oltar na četiri stupa, ormarić za čuvanje euharistijskog kruha.

Tabula ansata – pravokutna ploča s natpisom, koja na užim stranama ima ručke.

Tambur – cilindrični ili višekutni nosač kupole.

Teofanija – Bogojavljenje; Božje ukazanje ljudima.

Terakota – neglazirana pečena glina.

Tera sigilata – crvena, sjajna pečena keramika često ukrašena reljefima.

Tituli – ranokršćanski prostori za liturgiju u privatnim rimskim kućama, koji su često dobivali imena po vlasniku.

Tetrarh – od vremena Dioklecijana jedan od četvoricu vladara Rimskog Carstva.

Tonzura – kružno obrijano tijelo kod redovnika.

Tora – židovsko najsvetiće učenje; hebrejski tekst Petoknjižja isписан rukom na svitku od pergamenta.

Transept – poprečni brod.

Tranzena – perforirana kamena ili mramorna ploča kojom se zatvaraju prozori, odnosno ploče od kojih se sastoji ograda galerije, ograde svetišta s vrlo raznolikom geometrijskom, vegetabilnom i animalnom dekoracijom.

Transverzala – poprečna greda.

Travej – arhitektonска jedinica svodenja, dio unutarnjeg prostora uzdužno određen arkadama u zidu, a poprečno lukovima svoda.

Tribuna – povišen prostor u apsidi (za biskupski stolac).

Trifora – lučni otvor u strukturi prozora koji je sa dva stupića podijeljen na tri dijela.

Trijumfalni luk – u kršćanskoj bazilici široki luk koji dijeli apsidu ili transept od prostora za vjernike.

Triklinij – blagovaonica

Trompa – konstrukcijski element; kutni nosač kупole u obliku niže polulijevkastog oblika.

Tuf – ili pršinac, sedimentna stijena vulkanskog porijekla.

Velum – marama za glavu; zavjesa između stupova ciborija.

Volumen – svitak od papirusa pričvršćen na cilindrični štapić.

Zlatna bula – zlatni pečat ili s njim povezana isprava.

Žbuka – smjesa vapna, pijeska i vode kojom se vežu opeke i oblažu zidovi i stupovi

Projekt RAT-ROPH i arheološko istraživanje u Vrsaru 2014. i 2015. god.

Klara Buršić Matijašić
Robert Matijašić

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Filozofski fakultet
CIRLA - Centar za interdisciplinarna arheološka istraživanja krajolika ul. Ivana Matetića Ronjoga 1 HR – 52000 Pula
kbursic@unipu.hr
rmatija@unipu.hr

Stručni rad
Professional paper
UDK / UDC 903.4:902.2(497.57 Vrsar)"2014/2015"
Primljeno: 2. 5. 2016.
Prihvaćeno: 18. 7. 2016

Četverogodišnji znanstveni projekt "Roman Age Transformation and Reuse of Prehistoric Hillforts in Istria" (RAT-ROPH), koji finansira Hrvatska zadruga za znanost, započeo je u srpnju 2014. Projekt obuhvaća s jedne strane arheološko istraživanje lokaliteta radi prikupljanja novih saznanja o kronološkim odrednicama života na njemu, a s druge strane sustavni terenski pregled šireg područja s prikupljanjem podataka o povijesti naseљavanja, s naglaskom na kartiranje arheoloških lokaliteta od prapovijesti do danas i rekonstrukciju promjena u krajoliku kroz povijest. Važan cilj projekta je ispitati što se s prapovijesnim gradinama dogodilo na prijelazu iz željeznog u rimske doba.

Za studiju jednog slučaja odabran je arheološki lokalitet Monte Ricco kraj Vrsara, na kojem su bili poznati ostaci prapovijesne gradine i rimske dobe cisterne. Sondiranje na Monte Riccu 2014. i 2015. pokazalo je da je nalazište bogato brončanodobnom keramikom, te da je bilo naseljeno i krajem željeznog doba, kad je na njemu izgrađena rimska vodosprema. Izgleda da je početkom 1. stoljeća po Kr. lokalitet napušten.

Ključne riječi: Istra, prapovijest, antika, Vrsar, Monte Ricco, sustavni terenski pregled